

Шелудько І. О.,
здобувач вищої освіти
факультету службово-бойової діяльності НГУ
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Науковий керівник:
Бейкун А. Л.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення
та правоохоронної діяльності
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

ВОЄННИЙ СТАН: ТЕРМІНОЛОГІЧНІ І ЗМІСТОВІ АСПЕКТИ

Аналіз теоретико-правових підходів щодо поняття, змісту і методики введення та функціонування одного з різновидів адміністративно-правового режиму – правового режиму воєнного стану є, останнім часом, постійним предметом наукових дискусій вчених-правників та адміністраторів.

Воєнний стан, як відомо, є одним із найважливіших правових режимів, що може бути запроваджений в умовах зовнішньої загрози. В Україні це питання регулюється Законом «Про правовий режим воєнного стану» [1]. Особлива актуальність цієї теми виникла у зв'язку з подіями, які почалися з агресії російської федерації проти України 24 лютого 2022 року. Відповідно, мета нашого дослідження - проаналізувати правову природу воєнного стану, його правові наслідки та обмеження для громадян і юридичних осіб.

Сучасні підходи щодо аналізу воєнного стану, як особливого виду адміністративно-правового режиму, орієнтуються, насамперед, на його законодавче визначення, у якому закріплено конституційні положення щодо основ національної безпеки, а також правового режиму воєнного стану. Однією з підстав введення режиму воєнного стану є військова агресія зі сторони іншої держави із застосуванням збройних сил чи інших квазі-військових формувань.

Отже, на погляд О. Остапенко та О. Баїк, загальне визначення терміну «правовий режим» передбачає певну сукупність відповідних зобов'язань, які повинні додержуватись суб'єктами публічного управління у сфері регулювання суспільних відносин. Водночас, характеристика адміністративно-правового режиму поєднує відповідні засоби адміністративно-правового регулювання з використанням методів імперативного впливу на діяльність уповноважених суб'єктів щодо забезпечення і додержання наявних різновидів режиму. До адміністративно-правових режимів належить група надзвичайних режимів, які мають специфічні ознаки, що впливають на зміну адміністративно-правового статусу суб'єктів як зі сторони органів публічного управління, так і щодо

громадян України в частині певних обмежень, заборон, додержання і виконання яких є обов'язковим [2, с. 136].

Взагалі, проблеми, що пов'язані з нормативним регулюванням воєнного стану, як особливого правового режиму функціонування держави в особливих умовах, постійно розглядались науковцями, серед яких: В. М. Бевзенко, Ю. П. Битяк, В. В. Богуцький, В. М. Гаращук, І. С. Гриценко, М. В. Ковалів, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпаков, Ю. С. Шемшученко та інші.

Таким чином, воєнний стан, згідно із Законом, означеним вище - це особливий правовий режим, що вводиться з метою забезпечення національної безпеки, відсічі збройної агресії та захисту територіальної цілісності держави. Воєнний стан передбачає надання додаткових повноважень органам державної влади, військовому командуванню та місцевим органам самоврядування, а також тимчасове обмеження конституційних прав і свобод.

Як відомо, правовими підставами для запровадження воєнного стану є: Конституція України [3], Закон України «Про правовий режим воєнного стану» та відповідні укази Президента України, про введення відповідного правового режиму або його пролонгацію, які затверджуються Верховною Радою України та виступають нормативами, що конкретизують часові рамки та територіальні межі дії воєнного стану.

Отже, на погляд ряду дослідників, зокрема М. Тищенка, метод введення воєнного стану означає сукупність організаційно-правових та інших способів впливу, які використовують органи державної влади, спрямованих на оборону країни від військової агресії, що загрожує безпеці населення, державі, з наданням відповідних повноважень уповноваженим на це органам військово-цивільних адміністрацій та інших органів публічного управління, для здійснення керівництва у сфері забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку. Метод введення воєнного стану може поєднувати диспозитивну та імперативну (примусову) форми виконання як обмежень, так і заборон, яким властивий, зазвичай, тимчасовий характер [4, с. 152].

Так, Указом Президента України № 64/2022, 24 лютого 2022 року було запроваджено воєнний стан у зв'язку з військовою агресією з боку російської федерації. Термін дії воєнного стану кількаразово продовжувався на основі подальших тотожних указів Президента.

Додатково дослідник Т. Шевчук зазначає, що правовий режим воєнного стану свідчить про тимчасову передачу загального публічного управління органам військової влади з наданням їм надзвичайних повноважень. Передусім, це стосується: 1) здійснення охорони громадського порядку з метою забезпечення суспільної і державної безпеки; 2) покладення на громадян за потребою додаткових обов'язків, спрямованих на належне функціонування економіки, відновлення та побудову об'єктів, споруд для потреб економіки та підвищення обороноздатності Збройних Сил країни [5, с. 314].

Доцільно тезисно розглянути означені додаткові обов'язки та права громадян і юридичних осіб, що зазнають обмежень у зв'язку з введенням правового режиму воєнного стану.

Обмеження прав і свобод громадян. В умовах воєнного стану передбачено можливість тимчасового обмеження прав і свобод громадян, що регулюється статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України. Серед них: обмеження на недоторканність житла, свободу пересування, право на мирні збори, страйки та підприємницьку діяльність. Обмеження прав відбувається у встановленому законом порядку та повинно бути пропорційним загрози.

Примусове відчуження майна. Під час воєнного стану може бути запроваджено примусове відчуження майна, необхідного для потреб оборони. Цей процес регулюється Законом України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану». Примусове відчуження відбувається із повним відшкодуванням вартості майна або з можливістю його повернення після скасування режиму воєнного стану [6].

Залучення громадян до суспільно-корисних робіт. Воєнний стан також передбачає можливість залучення працездатних осіб до суспільно-корисних робіт, які спрямовані на забезпечення оборонних потреб та ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій. Такі роботи регламентуються законодавством і повинні відповідати трудовому законодавству, зберігаючи права найманих та інших працівників.

Правові наслідки запровадження воєнного стану для юридичних осіб. Запровадження воєнного стану впливає не лише на права та свободи фізичних осіб, а й на правовий статус і діяльність юридичних осіб. Воєнний стан передбачає можливість тимчасових обмежень для юридичних осіб, зокрема у сфері підприємницької діяльності та управління майном. Юридичні особи можуть бути зобов'язані передавати матеріальні ресурси для оборонних потреб, що регулюється відповідним законодавством про примусове відчуження майна. Наприклад, підприємства можуть тимчасово надавати свої ресурси або бути залученими до виробництва товарів оборонного призначення. Окрім того, підприємства мають обмежений вплив на трудові ресурси, оскільки певні працівники можуть бути мобілізовані або залучені до суспільно-корисних робіт.

Організація публічної безпеки та правопорядку. В умовах воєнного стану одним з основних завдань державних органів є забезпечення громадської безпеки, підтримання правопорядку та належного функціонування системи управління. Для цього воєнний стан передбачає розширення повноважень військових адміністрацій та військового командування, які можуть виконувати функції з підтримання правопорядку на територіях, де діє режим воєнного стану [7].

Ключовим елементом забезпечення публічної безпеки є введення таких заходів, як комендантська година, контроль за пересуванням осіб і транспортних засобів, перевірка документів, обшуки житлових і службових приміщень, транспортних засобів. Всі ці заходи мають на меті підтримання порядку, запобігання можливим диверсійним діям та забезпечення ефективної оборони.

Мобілізаційні заходи. Одним із важливих аспектів правового режиму воєнного стану є організація та проведення мобілізаційних заходів. Мобілізація

може бути загальною або частковою, і передбачає призов громадян на військову службу для забезпечення оборони держави. Мобілізаційні заходи також включають формування резерву військовослужбовців, матеріально-технічну підготовку та розгортання додаткових військових частин. Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» визначає процедуру мобілізації, яка є невід'ємною частиною правового режиму воєнного стану. Громадяни, залучені до виконання оборонних завдань, мають відповідні права та гарантії, включаючи соціальний захист, оплату праці та збереження робочого місця [8].

Захист прав і свобод в умовах воєнного стану. Попри широкі можливості для обмеження прав і свобод, держава повинна дотримуватися принципу пропорційності та забезпечувати мінімізацію порушень прав громадян і юридичних осіб. Згідно з міжнародними стандартами та Конституцією України, - всі обмеження мають бути виправдані конкретними умовами, що загрожують безпеці держави.

Механізм захисту прав громадян в умовах воєнного стану включає можливість оскарження неправомірних дій органів державної влади та військового командування в суді. Крім того, громадянам надається право на компенсацію за відчужене майно або матеріальні збитки, які можуть виникнути внаслідок введення воєнного стану.

Міжнародно-правовий аспект воєнного стану. Воєнний стан в Україні має також значення з точки зору міжнародного права. Відповідно до міжнародних угод і конвенцій, держава має право на самозахист від збройної агресії, проте повинна дотримуватися норм гуманітарного права, зокрема Женевських конвенцій. Це включає захист цивільного населення, недопущення незаконних воєнних дій і відповідальність за порушення прав людини під час збройних конфліктів.

Україна також має право звертатися до міжнародних організацій, таких як ООН, Рада Європи та ОБСЄ, для отримання політичної і гуманітарної підтримки та міжнародного захисту в умовах збройного конфлікту.

Отже, воєнний стан позиціонується у дослідженнях науковців як комплексний правовий механізм, що дозволяє державі захищати свою територіальну цілісність та суверенітет в умовах збройної агресії. Запровадження цього режиму супроводжується обмеженням окремих прав і свобод громадян, проте, такі заходи є тимчасовими та мають бути чітко обмеженими в часі та обсязі. Водночас, важливо забезпечити баланс між необхідністю захисту національної безпеки та захистом прав людини [9; 10].

Дослідження правового режиму воєнного стану в Україні демонструє важливість правового регулювання в умовах загроз, а також необхідність узгодження національних заходів із міжнародними зобов'язаннями в сфері прав людини та міжнародного права.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 21.01.2025).
2. Остапенко О., Баїк О. Про воєнний стан як особливий вид правового режиму. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». № 4 (40), 2023. С. 134-142.
3. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96> (дата звернення: 21.01.2025).
4. Основи військового управління: *навчальний посібник* / М. М. Тищенко, В. В. Богущкий, Є. І. Григоренко; за заг. ред. М. М. Тищенка. Харків: Юрайт, 2016. 352 с.
5. Шевчук Т.А. Окремі проблеми кримінально-правового регулювання в умовах воєнного стану у контексті відновлення правопорядку на деокупованих територіях України. *Вісник Кримінологічної асоціації України*, 2023. 29(2). С. 312–321.
6. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 17 травня 2012 року № 4765-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text> (дата звернення: 21.01.2025).
7. Про утворення військових адміністрацій: Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 68/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2022#Text> (дата звернення: 21.01.2025).
8. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21 жовтня 1993 р. № 3543-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення: 21.01.2025).
9. Актуальні проблеми правового регулювання відсічі збройної агресії російської федерації проти України: *збірник матеріалів науково-практичного семінару кафедри правового забезпечення* (Київ, 10 жовтня 2022 року) / Мін-во оборони України. Національний університет оборони України; Мін-во внутрішніх справ України, Київський інститут Національної гвардії України; за ред. М. М. Прохоренка, А. Л. Бейкуна. Київ: Видавництво ТОВ “ТРОПЕА”, 2022. 212 с.
10. Реферативний огляд наукових досліджень з конституційно-правової тематики. Автори-укладачі: Ю. Половинчак, Н. Кушакова-Костицька, А. Берегельський, М. Іванова / Конституційний Суд України, Національна юридична бібліотека, Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ НАН. Київ, 2023. Вип. 3. 44 с. URL: https://web.ccu.gov.ua/sites/default/files/referatysny_u_oglyad_publicacij_konstytucionalizm_i_viyna_2023.pdf.